

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.82>

СУТНІСТЬ ПОКАРАННЯ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ДЕТЕРМІНІЗМУ

Дербак В.В.,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права

ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

Дербак В.В. Сутність покарання в контексті теорії детермінізму.

У статті досліджується сутність покарання в контексті теорії детермінізму, що виключає існування свободи волі, яка також відома під назвою теорії «жорсткого детермінізму». Розкриваються основні положення теорії детермінізму та аргументація чому свободи волі не існує. Пояснюються дві основні теорії покарання: теорія ретрибутивізму та теорія консеквенціалізму; виокремлюються їх визначальні характеристики та розкривається їх взаємозв'язок із детерміністичною картиною світу. Формулюються підходи до розуміння поняття вини за відсутності свободи волі та аналізується те, як співвідноситься поняття вини, яке міститься в українському законодавстві з теорією детермінізму, що виключає свободу волі. Пояснюється чому потрібно призначати покарання і загалом чому особа повинна нести відповідальність, тобто визначається мета та зміст покарання, в умовах відсутності свободи волі. Також аналізується мета покарання, що закріплена в частині 2 статті 50 Кримінального кодексу України та надаються рекомендації щодо її вдосконалення. Наводяться приклади з юридичної практики та природничих наук, зокрема зі сфери медицини та біології, на підтвердження позитивної ролі детерміністичної теорії в контексті покарань та підходу до свободи волі як ілюзії. Виокремлюються переваги та недоліки впровадження положень щодо покарання, які будуть відповідати детерміністичній картині світу, у суспільстві. Обґрунтовується важливість виявлення та дослідження причин протиправної поведінки задля превенції правопорушень, реабілітації та реінтеграції правопорушників. Акцентується увага на ролі досліджень зі сфери природничих наук, таких як нейробіологія, на поширення детерміністичної теорії та тези про те, що свобода волі є ілюзією, а також на визначальній ролі наукових досліджень у розумінні причин людської поведінки. Критично аналізується віра в свободу волі та зазначаються негативні аспекти такої віри.

Ключові слова: детермінізм, мета покарання, сутність покарання, свобода волі, ілюзія свободи волі, ретрибутивізм, консеквенціалізм, превенція, право та нейробіологія.

Derbak V.V. The essence of punishment in the context of the theory of determinism.

The article explores the essence of punishment in the context of determinism theory, which excludes the existence of free will, also known as “hard determinism”. The main tenets of determinism theory are revealed, and arguments for why free will does not exist are explained. The two main theories of punishment, retributivism and consequentialism, are explained, their defining characteristics are highlighted, and their relationship with the deterministic worldview is discussed. Approaches to understanding the concept of guilt in the absence of free will are formulated, and the correlation between the notion of guilt, which is contained in Ukrainian legislation, and determinism theory, which excludes free will, is analyzed. The article explains why punishment should be imposed and why individuals should generally be held responsible, thus determining the purpose and content of punishment in the absence of free will. The purpose of punishment, as enshrined in Article 50(2) of the Criminal Code of Ukraine, is also analyzed, and recommendations for its improvement are provided. Examples from legal practice and natural sciences, particularly in the fields of medicine and biology, are presented to confirm the positive role of determinism theory in the context of punishment and approach to free will as an illusion. The advantages and disadvantages of implementing punishment measures that correspond to the deterministic worldview in society are highlighted. The importance of identifying and researching the causes of unlawful behavior for the prevention of crimes, rehabilitation, and reintegration of offenders is justified. Emphasis is placed on the role of research in natural sciences such as neurobiology in promoting the deterministic theory and the idea that free will is an illusion, as well as the crucial role of scientific research in understanding the causes of human behavior. The belief in free will is critically analyzed, and negative aspects of such a belief are noted.

Key words: determinism, purpose of punishment, essence of punishment, free will, illusion of free will, retributivism, consequentialism, prevention, law and neurobiology.

Постановка проблеми. Теорія детермінізму – це філософська теорія, згідно з якою всі події,

включаючи будь-який моральний вибір, повністю визначаються раніше існуючими причинами. Детермінізм передбачає, що в ситуації, коли особа приймає певне рішення або вчиняє певну дію, неможливо, щоб вона прийняла будь-яке інше рішення або вчинила будь-яку іншу дію. Іншими словами, ніколи не буває правдою, що особа могла б приймати рішення або діяти інакше, ніж вона насправді вчинила, відповідно, детермінізм у цьому розумінні вважається таким, що виключає існування свободи волі [1]. П'єр-Симон, Маркіз де Лаплас, в XVIII столітті сформулював класичне формулювання цієї тези. Для нього нинішній стан Всесвіту є наслідком її попереднього стану і причиною стану, який слідує за ним. Якби розум в будь-який даний момент міг знати всі сили, що діють в природі, і відповідні положення всіх її компонентів, він, таким чином, з упевненістю знав би майбутнє і минуле кожної сутності, великої чи малої [2, с. 4]. Тема є надзвичайно актуальною в умовах розвитку природничих наук, таких як нейробіологія, та експериментів на кшталт експерименту Бенджаміна Лібета [3, с. 623], які допомагають зрозуміти механізми виникнення та контролю поведінки людини, сприяючи появі аргументів на користь детермінізму у контексті обговорення покарань. Актуальність теми також обумовлена тим, що часто віра в свободу волі впливає на прийняття конкретних судових рішень і формування законодавства, а мета покарання обґрунтовується з точки зору теорії ретрибутивізму, а не консеквенціалізму. Розуміння того, що будь-яке явище, що виникає, є необхідним результатом причинно-наслідкових зв'язків, і, відповідно, не могло бути інакшим, є розумінням того, що свободи волі не існує, що людина, яка вчиняє якесь протиправне діяння, не могла його не вчинити, адже перебувала у ланцюгу причинно-наслідкових зв'язків, а це, в свою чергу, тягне за собою переосмислення поняття «вини», її ролі і місця в кримінальному законодавстві, відношення до покарання як до інструменту для виправлення наслідків і недопущення майбутніх протиправних діянь, недемонізацію особи правопорушника та багато іншого.

В даній статті під детермінізмом ми будемо розуміти наступне: детермінізм - це філософська теорія, що передбачає, що всі явища повністю визначаються раніше існуючими причинами (тобто є необхідним наслідком попередніх явищ). При детермінізмі тотожна причина повинна призводити до тотожного наслідку (наприклад, людина вибрала склянку води, коли стояв вибір між водою і соком. При тотожних умовах вона повинна була б завжди вибрати склянку води. Тотожні умови означають, що умови абсолютно однакові, включаючи час, простір, кількість, черговість і т.д. Якщо при тотожних умовах вона вже вибирає сік, то це буде означати безпричинність, випадковість

виникнення явища, так як жодної відмінності між причиною, що призвела до вибору соку як наслідку, і причиною, що призвела до вибору склянки води як наслідку, нема, а якщо відмінність між причинами є, то це, відповідно, не тотожні причини і, в такому випадку, це зовсім інший причинно-наслідковий зв'язок.). Відповідно до вищенаведеного розуміння детермінізму, будь-який вибір людини буде просто необхідним наслідком попередніх причин (тобто іншого вибору людини не може зробити при тотожних умовах. Якщо людина може зробити інший вибір при тотожних умовах, то тоді ми б могли говорити про існування випадковості.) [4, с. 50].

Стан опрацювання цієї проблематики. Теорія детермінізму почала розвиватись ще за античного світу у вченнях Геракліта та Левкіппа, стоїків, далі вже за Нового часу у працях Спінози, Лапласа, Гольбаха, Фейєрбаха, Шопенгауера та інших, і не втрачає своєї актуальності і донині. Для сучасних популярних науковців та публіцистів, таких як Сем Гарріс, Дік Свааб, Тед Хондеріх та Гален Строусон тема детермінізму виступає чи не центральною в їх роботах, які також охоплюють питання покарань при відсутності свободи волі та прийняття теорії детермінізму. Також темі сутності покарання в детерміністичній картині світу присвятили свої праці такі дослідники як Шон Дейлі, Рассел Крістофер, Саул Сміланський та інші.

Метою даної статті є пояснення сутності покарання відповідно до вищенаведеної детерміністичної картини світу та які наслідки може мати прийняття теорії детермінізму як основи при формуванні законодавчих положень щодо покарання.

Виклад основного матеріалу. Існує дві основні теорії покарань: теорія ретрибутивізму та теорія консеквенціалізму. Теорія ретрибутивізму передбачає, що покарання призначається тому, що «злочинець вчинив злочин» і відповідно заслужив на покарання, яке повинно бути пропорційним до вчиненого зла і не залежити від наслідків, яке воно призведе [5, с. 859]. Найвідомішим представником ретрибутивістського підходу до мети покарання був Іманнуїл Кант. У своїй «Метафізиці моралі» Кант зазначав: «покарання лише тому потрібно призначити злочинцю, бо він скоїв злочин; адже з людиною ніколи не можна поводитись лише як з засобом досягнення мети іншого [особи] і не можна змішувати її з предметами речового права...» [6, с. 366] та «Караючим законом є категоричний імператив, і горе тому, хто у вивертах вчення про щастя намагається знайти щось таке, що з міркувань обіцяної законом вигоди позбавило б його від кари або хоча б від якоїсь частини її згідно девізу фарисеїв: «Нехай краще помре один, ніж загине весь народ»; адже якщо зникне справедливість, життя людей на землі вже не матиме ніякої цінності» [6, с. 367]. Тобто, Кант

розуміє покарання як частину права, яка не має мети, але є необхідним елементом справедливості. Такий підхід до покарання є заснований на вірі в свободу волі, адже тебе карають за те, що ти вибрав не слідувати нормам категоричного імперативу, при цьому передбачається, що ти міг зробити вибір слідувати нормам категоричного імперативу, а карають тебе не для того, щоб ти не вчиняв в майбутньому злочинів і суспільство було більш захищеним, а «без мети», адже до тебе не можуть відноситись як до засобу згідно категоричного імперативу – така собі абсурдна відплата за поганий вчинок. Артур Шопенгауер так писав про Кантівську теорію покарання, яка відображає ретрибутивістську теорію покарання: «Закон і його виконання – покарання – по суті своїй мають на увазі майбутнє, а не минуле. У цьому відмінність покарання від помсти, мотивованої виключно здійсненням, тобто минулим як таким. Віддаючи муками за неправі діяння, але не маючи при цьому цілі в майбутньому, ми здійснюємо помсту, мета якої може полягати лише в тому, щоб в видовищі заподіяного нами чужого страждання знайти собі розраду у стражданні, яке понесли ми самі. Це – злість і жорстокість, які етично не можуть бути виправдані. Несправедливість, заподіяна мені іншим, зовсім не дає мені права вчиняти несправедливо по відношенню до нього. Відплата злом за зло без подальшої мети не може бути виправдана ні морально, ні якою-небудь іншою розумною підставою, і *jus talionis* [право відплати] в якості самостійного, кінцевого принципу кримінального права не має сенсу. Тому кантівська теорія покарання як простої відплати заради відплати абсолютно безпідставна і помилкова» [7, с. 374-375].

Теорія консеквенціалізму, на протиправу ретрибутивістській теорії, зосереджена на майбутньому. Вона передбачає, що цінність покарання визначається з того, до чого таке покарання призводить, тобто з його наслідків. Метою покарання в теорії консеквенціалізму є виправлення наслідків злочину та запобігання майбутнім злочинам. Консеквенціалізм має свої корені в утилітаризмі, філософській доктрині, яку розвинули англійські філософи Джеремі Бентам та Джон Стюарт Мілл. Вони вважали, що покарання має бути спрямоване на досягнення максимальної користі для суспільства, а не просто повинно бути відплатою за вчинені злочини [8]. Консеквенціалісти звертають увагу на важливість реабілітації злочинців, щоб вони не вчиняли злочинів у майбутньому; ізоляції злочинців, щоб вони не могли вчинити злочин під час відбування покарання; та превенцію, яке має на меті відлякувати від вчинення майбутніх злочинів або самого правопорушника, або інших у суспільстві [5, с. 857]. В ч. 2 ст. 50 КК України, яка зазначає, що «покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених,

а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами» [9] відображено консеквенціалістський підхід до покарань в частині, де зазначається що покарання має на меті «виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами», але частина, де вказано що «покарання має на меті не тільки кару» є тавтологічною, так як вона означає, що покарання також має на меті «кару», але кара по суті своїй і є покаранням (в цьому контексті ми рекомендуємо змінити ч. 2 ст. 50 КК України, сформулювавши її таким чином: «покарання має на меті виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами»). Теорія консеквенціалізму добре співвідноситься з детерміністичною картиною світу. Адже, коли ти розумієш, що кожне явище є необхідним наслідком попередніх явищ і інакшим бути не могло, ти зосереджуєшся на тому, щоб виявити ті причинно-наслідкові зв'язки, які привели до небажаного для тебе явища, тобто зрозуміти механізм виникнення небажаного для тебе явища і за допомогою цього розуміння попередити настання в майбутньому подібного небажаного явища. В контексті протиправних дій це означає, що нам важливо зрозуміти, чому це протиправне діяння виникло (причини), яким чином виправити наслідки цього протиправного діяння та не допустити подібного протиправного діяння в майбутньому. Такий підхід передбачає, що покарання буде призначатись залежно від того, наскільки ефективним є таке покарання для недопущення протиправних діянь.

Заперечуючи існування свободи волі, ми стикаємось із ситуацією, коли караємо особу за протиправне діяння при тому, що ця особа не могла не вчинити таке діяння, її вчинок був закономірністю, необхідним наслідком. Люди часто звинувачують особу в тому, що вона зробила такий вчинок, а не інакший, так, ніби вона мала можливість зробити цей інакший вчинок. В детерміністичній картині світу звинувачення на такий підставі є абсурдним. Поняття «вини», яке містить в собі положення про те, що особа могла зробити інший вибір в певній ситуації і могла бути свідомим джерелом цього вибору є поняттям заснованим на вірі в існування свободи волі (схоже розуміння вини та свободи волі ми можемо знайти у положеннях Верховного Суду США, який, як зазначає Шон Дейлі, «висловився щодо свободи волі, зазначивши, що особи мають "здатність та обов'язок... вибирати між добром і злом", і що визнання людської свободи волі є "універсальним та стійким у зрілих системах права". Суд навіть протиставив свободу волі "детерміністичному погляду на людську поведінку, який суперечить базовим принципам нашої системи кримінальної юстиції."»

[10, с. 1003]). Якщо ж ми засновуємо правову систему у відповідності до детерміністичної теорії, то таке поняття «вини» не може використовуватись, адже сам стан Всесвіту в той момент неминуче призвів до виникнення того явища, яке ми протрактували як протиправне діяння певної особи. Якщо й використовувати поняття «вини», то використовувати його для того, щоб класифікувати небажані для нас ситуації і попередити їх настання. Зокрема, для нашого українського суспільства є більш небажаною ситуація, коли особа бажає настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (складова прямого умислу), і менш небажаною, коли вона не бажає їх настання, але свідомо припускає їх (складова непрямого умислу), так як діяння вчинені з наявністю прямого умислу вважаються більш тяжкими і тягнуть за собою суворіші покарання [9]. І хоча, як писав Артур Шопенгауер, «ви можете робити, що бажаєте, але ви не можете бажати того, чого бажаєте» [11, с. 531], та для мене, як суб'єкта, який хоче залишатись у безпеці, викликає більше остраху, коли якась особа бажає мені зашкодити, ніж не бажає, незважаючи на те, що виникнення у неї цього бажання було неминучим. Відповідно, якщо якась ситуація є більш небажаною для мене, то недопущення її я буду вважати пріоритетом відносно менш небажаної ситуації. Поняття вини, передбачене українським законодавцем – «психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, що виражається у формі умислу або необережності» [9], не вступає в протиріччя з детерміністичною картиною світу, адже не передбачається, що особа могла зробити інший вчинок, а лише визначається ставлення особи до її вчинку, що допомагає визначити ступінь того, наскільки небезпечною є така особа. Визначення того, наскільки небезпечною є особа, що вчинила протиправне діяння дає змогу визначити покарання, яке потрібно для превенції протиправних діянь.

Теорія детермінізму передбачає, що кожне явище виникає на основі певної сукупності причин (попередніх явищ), визначення таких причин є надзвичайно важливим для призначення покарання, яке буде сприяти недопущенню протиправних діянь. Якщо вважати свободу волі ілюзією та детерміністичну картину світу правильною, то ми фокусуємось на пошуку тих ключових факторів, що призвели до виникнення протиправного діяння, а не просто звинувачуємо особу в її «виборі», адже розуміємо що вона перебувала в ланцюгу причин та наслідків, вона не вибирала бути злочинцем, але необхідно ним стала. Пошук причин, що призвели до того, що особа вчинила протиправне діяння можуть відіграти визначальну роль для призначення ефективного покарання, що забезпечить недопущення майбутніх протиправних діянь такою або іншими особами. Зокрема, в да-

ному контексті показовим є такий відомий випадок з американської юридичної практики: випадок з 40-річним чоловіком, який без попередньої історії педофільної поведінки раптово розвинув педофілію та гіперсексуальність [12]. Він раптово почав колекціонувати дитячу порнографію, а потім і взагалі заличатися до своєї неповнолітньої падчерки, приховуючи це від дружини. Коли дружина дізналася, його вигнали з дому, встановили діагноз педофільії та прописали лікування. Його визнали винним у розбещенні неповнолітніх і суддя наказав або пройти стаціонарну реабілітацію за 12-етапною програмою від сексуальної залежності, або відправитися у в'язницю. Не зважаючи на те, що він дуже не хотів потрапити до в'язниці, він не зміг втриматись від сексуальних домагань у реабілітаційному центрі, через що його вигнали з нього. Увечері перед винесенням тюремного вироку він прийшов до лікарні зі скаргами на головний біль. В його мозку виявили правосторонню орбітофронтальну пухлину. Після видалення пухлини його поведінка стала нормальною, він був визнаний таким, що не складає небезпеки для падчерки, і повернувся додому. Але приблизно за рік після операції в нього знову почали з'являтися головні болі і він знову почав колекціонувати порнографію. Його відправили на МРТ і виявили, що пухлина знову виросла і відправили на ще одну операцію, де йому знову видалили пухлину. Після другої операції його сексуальна поведінка знову прийшла до норми, не було виявлено жодних педофільних нахилів [12, с. 437–440]. Ця справа, як зазначалось вище, є дуже показовою в контексті детермінізму та покарань. Адже якби цього чоловіка просто відправили б до в'язниці, або застосували ретрибутивістський підхід до покарань по принципу Таліона «око за око, зуб за зуб», то це б не дало жодних позитивних результатів. Людина б не була вилікувана від педофільії, і після відбування покарання, вона б, з високою ймовірністю вчинила б рецидив. Також було б «зруйноване життя» цього чоловіка та його сім'ї. Тому визначення причин протиправної поведінки є надзвичайно важливим, воно дає змогу призначити ефективно покарання, яке може вирішити проблему по суті. В даному випадку заходи медичного характеру (дві операції) вирішили проблему злочинної поведінки особи і ця особа не отримала досвід перебування у в'язниці, а суспільство не отримало ще одного в'язня і рецидивіста. Також, даний випадок показує, що потрібно гнучко підходити до призначень покарань, які не повинні бути автоматичними та жорсткими, а мають враховувати індивідуальні особливості, обставини та причини злочинної поведінки для ефективної реабілітації та запобігання рецидиву.

Завдяки розвитку медицини та біології ми наразі можемо краще виявляти та попереджувати злочини. Нейробиологічні дослідження слугують

хорошою аргументацією для підтвердження теорії детермінізму і розуміння свободи волі як ілюзії. Наприклад, експеримент Лібета, який показав, що мозкова активність, пов'язана з виконанням дії, з'являється раніше, ніж учасники відчують свідоме рішення здійснити дію [3, с. 623], а потім ще й цей експеримент був підкріплений результатами експериментів Джона-Ділана Хейнса [13], використовується багатьма дослідниками як аргументація, що свобода волі є тільки ілюзією. Відомий нейробіолог Дік Свааб в своїй книзі «Ми – це наш мозок» зазначає: «Уявлення, що ми можемо вільно приймати будь-які рішення, не лише є хибним, але й спричиняє чимало горя. Певний час було поширене уявлення, що наша сексуальна орієнтація, тобто гетеросексуальність, гомосексуальність чи бісексуальність, є лише питанням «вибору». Гомосексуальність, що у всіх релігіях вважається хибним вибором, ще донедавна переслідувалася карним кодексом. Згідно з такими ідейними традиціями медицина вважала гомосексуальність хворобою. Щойно 1992 року гомосексуальність виключили із ICD-10 (International Classification of Diseases — Міжнародний класифікатор захворювань). До того гомосексуалістів даремно намагалися вилікувати від їх позірної «хвороби мозку» за допомогою тюремного ув'язнення та інших найрізноманітніших безрезультатних заходів. Мені цікаво, коли нарешті люди порозумнішають щодо інших видів поведінки, як то правопорушення, педофілія, kleptomанія і приховане переслідування, які ми поки що вважаємо актом вільної волі, і будуть готові прийняти всі пов'язані з цим наслідки, включно з тим, що в цих випадках також не можна говорити про вільну волю. Так само при таких хворобах мозку, як множинний склероз, часто повторювали, що воля сприймати цю хворобу з позитивним настроєм може посприяти одужанню. Такі погляди не тільки абсолютно безпідставні, вони ще й спричиняють те, що в разі драматичного перебігу захворювання бідолашного пацієнта звинувачують, що він мало «старався» побороти свою хворобу.» [14, с. 407].

Загалом, детерміністичний світогляд в контексті покарань має такі позитивні аспекти:

- сприяє виявленню причин злочинної поведінки, що може призвести до більш ефективних стратегій запобігання злочинності;
- сприяє більш індивідуалізованій та ефективній реабілітації правопорушників на основі розуміння їхніх унікальних обставин і потреб;
- підкреслює вплив на поведінку людини зовнішніх та внутрішніх факторів, таких як генетика, середовище, виховання, стан організму, що може привести до більш емпатичного розуміння того, чому хтось може вчинити злочин, сприяючи реабілітації та відновному правосуддю замість ретрибуції (визнання, що свободи волі не існує, може допомогти зменшити моральне звинувачен-

ня та стигматизацію, що може сприяти реінтеграції колишніх злочинців у суспільство).

- ґрунтується на науковому підході, наголошуючи на емпіричних доказах і причинно-наслідкових зв'язках. Такий підхід може допомогти інтегрувати результати різних наукових дисциплін, що призведе до кращого розуміння людської поведінки та більш ефективних та науково обґрунтованих результатів.

Та все ж, незважаючи на таку кількість позитиву, містить і такі ризики:

- може призвести до зниження відчуття особистої відповідальності за свої дії, яка є фундаментальним аспектом багатьох правових систем.
- може призвести до більш авторитарного та контрольованого підходу до покарання. Це може призвести до посилення державного контролю над особами та зменшення громадянських свобод.

Висновки. Отже, сутність покарання в детерміністичній картині світу зводиться до наступного: покарання – це інструмент для виправлення наслідків протиправних діянь та недопущення таких діянь. Даний підхід до покарань є розбіжним з ретрибутивістською теорією покарань, де до покарання відносяться як до пропорційної відплати без мети запобігання майбутнім злочинам, проте відповідає консеквенціалістській теорії покарань, де покарання має утилітарну мету, призначається задля виправлення наслідків злочину та превенції. Так як детермінізм передбачає, що всі явища, що виникають, є необхідним наслідком попередніх явищ (повністю визначаються раніше існуючими причинами), то в контексті покарань увага зосереджується на причинах виникнення протиправного діяння, адже протиправне діяння розуміється як наслідок певної сукупності причин. Відповідно, фокус на причинно-наслідкових зв'язках дає змогу дослідити механізм виникнення протиправного діяння і призначити ефективне покарання, що буде усувати небезпеку шляхом усунення причин виникнення протиправного діяння. Задля того, щоб призначити ефективне покарання, покарання повинні бути індивідуалізованими і базуватися на останніх доказових наукових даних.

Загалом, слідування теорії детермінізму, яка виключає існування свободи волі, в контексті покарань, може сприяти виявленню причин злочинної поведінки, створенню ефективних методів та засобів усунення суспільної небезпеки, зменшенню стигматизації та кращої реінтеграції та реабілітації правопорушника, але і може призвести до більш контрольованого підходу до покарання і зменшення відчуття особистої відповідальності. Моральна ж відповідальність особи відводиться на другий план, адже особа не могла не вчинити правопорушення, і карають особу не тому, що вона «не вчинила інакше», а тому, що вона скла-

дає небезпеку для суспільства і цю небезпеку потрібно усунути.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. «determinism». Encyclopedia Britannica, 1 Mar. 2022. URL: <https://www.britannica.com/topic/determinism> (дата звернення: 10.05.2023).
2. Laplace P.S. A Philosophical Essay On Probabilities, New York: J. Wiley; London: Chapman & Hall. 196 p.
3. Libet B. Time of Conscious Intention to Act in Relation to Onset of Cerebral Activity (Readiness-Potential): The Unconscious Initiation of a Freely Voluntary Act. *BRAIN*. 1983. Vol. 106. № 3. P. 623–642. doi: 10.1093/brain/106.3.623. PMID: 6640273.
4. Дербак В. В. Філакопи – філософські лаконічні оповідання: Збірка оповідань. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2022. 96 с.
5. Russell L. Christopher. Deterring Retributivism: The Injustice of 'Just' Punishment. *Northwestern University Law Review*. 2002. Vol. 96. № 3. P. 843–976.
6. Кант І. Твори. В 8-ми т. Т 6: Метафізика моралі. М.: Чоро, 1994. 613 с.
7. Schopenhauer A. The world as will and representation / translated and edited by Judith Norman, Alistair Welchman, Christopher Janaway ; with an introduction by Christopher Janaway. Cambridge University Press; Illustrated edition (June 5, 2014). 696 p.
8. Sinnott-Armstrong, Walter. «Consequentialism», The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2022 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). URL: <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/consequentialism/>. (дата звернення: 10.05.2023).
9. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.05.2023).
10. Daly S. Free will is no bargain: How misunderstanding human behavior negatively influences our criminal justice system. *Nevada Law Journal*. 2015. Vol. 15. P. 992–1029.
11. Zucker M. The Philosophy of American History; The Historical Field Theory. On the Freedom of the Will by Schopenhauer A. Arnold-Howard; 1st edition. 694 p.
12. Burns J.M., Swerdlow R.H. Right orbitofrontal tumor with pedophilia symptom and constructional apraxia sign. *Arch Neurol*. 2003. Vol. 60 № 3. P. 437–440. doi: 10.1001/archneur.60.3.437. PMID: 12633158.
13. Soon C.S., Brass M., Heinze H.-J. & Haynes J.-D. Unconscious determinants of free decisions in the human brain. *Nat Neurosci*. 2008. Vol. 11 № 5. P. 543–545. doi: 10.1038/nn.2112. PMID: 18408715.
14. Свааб Д. Ми – це наш мозок / пер. Олександра Коцюби. Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.